

İktisat

FAİZ - BANKA
VE İSLAM

IV

AHA evvelki üç yazımızda, faizin anlamı, tarihi ve muharref olan Semavî Dinler'deki yerini anlatmış bulunuyoruz. Bu yazımızda da ana konumuz olan *İslâm'da Faizi* ele alacağız.

«İslâm faizi niçin haram kılınmıştır, haram hükmü, zamana göre biraz hafifletilemez mi, bugünkü iktisat ilmiyle te'lif edip zamanımıza göre daha ılımlı bir faiz tatbikatına gidilemez mi, Kur'

ân-ı Kerim, basit faizi değil, kat kat faizi haram kılınmıştır veya faiz bir ilerencilik-gericilik meselesi midir?» şeklindeki sorulara ilerde cevap vereceğiz. Şimdi, peşin olarak şu kadarını söyleyelim ki, İslâm faizi yasaklamıştır. İslâm Hukukundaki bazı kuralları ele alıp faizi helâl kılacak fetvalar aramak boşunadır. Zira, dinde «*Ahkâm-ı aslıyye*» yani Kur'ân hükümleri, yerinden oynatılamaz. «*Mevrid-i nas'da mesag yoktur*». Yani Kur'an-ı Kerimin açıkça hüküm koyduğu mevzularda ictihada gidilemez. Hakkında açık âyet bulunan konularda ictihada izin yoktur.

Faiz de böyledir. Kur'an, bu hususta açıkça hüküm koymuştur; binaenaleyh, bu açık hüküm karşısında, faizin meşruyetine dair fetvalar aramak abesle iştiğal olur ki, bu da caiz değildir.

Geçen yazılarımızda FAİZ kelimesinin anlamını izah ederken Arapça'da bu kelimenin «RİBA» ile ifade edildiğini söylemiştik. Fıkıh kitaplarımızda da bu bahis, (Riba) başlığı altında geçer.

Riba, iki malın birbirleriyle değişimi esnasında, bir tarafın karşılıksız olarak verdiği FAZLALIK'tır. Meselâ: bir kimse 100 gr. altını 105 gr. altınla peşin veya veresiye olarak değişirse bu (5) gr. fazlalık ribadır. Veya bir kile buğdayı, birbu-

çuk kile buğday ile peşin veya veresiye değişmek de riba'dır. Yarım kile fazlalık, riba muamelesini meydana getirmiş olur.

Riba yani faiz, RİBA-İ NESİE, RİBA-İ FADL olmak üzere iki kısma ayrılır. Şafii Mezhebinde RİBA-İ YED diye bir üçüncü nevi daha vardır.

I — RİBA-İ NESİE : (= Geriye Bırakma Faizi):

a) Aynı cinsten iki şeyin biri peşin, diğeri de bir müddete bağlı (veresiye) olarak satılmasıdır.

Meselâ: 500 lirayı, altı ay sonra almak üzere, 600 lira ile değişmek

para cinsinden bir Nesie faizidir.

İki kile buğdayı, güz mevsiminde almak üzere 3 kileye; 10 metre Bursa kumaşını yine aynı cinsten 11 metre Bursa kumaş ile veresiye değişmek; veya 100 yumurtayı, biraysonra almak üzere 110 yumurta ile satmak da Nesie faizidir.

b) «Veya başka başka cinsten olup vezni (tartılır), keyfi (ölçülür), ziraî (metreyle ölçülür), veya adedi (sayılır) olmak hususunda müttehit bulunan iki şeyden birini diğeri mukabilinde veresiye olarak mübadele (değişme) etmektir ki, miktarları müsavî olsa da yine caiz değildir» (1)

Meselâ: 100 lira banknot parayı, 100 lira bozuk para ile değiştirmek cinsi cinsine ve peşin bir değiştirmek oluyor. Çünkü paranın değeri, madenin veya kâğıdın değerinde değil hükmî kıymetindedir. Bu caizdir. Fakat, 100 gr. altını 200 gr. gümüşle veresiye değiştirmek, Nesie faizinin ikinci nevini meydana getirir ki, caiz değildir. Zira, cinsler değişik olmasına rağmen (veresiye) olmak, iki taraftan birinin zararına olacağından meşru' değildir. Müslim'in rivayet ettiği bir Hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır:

«*Ubadetü'bnü's-Samit (R.A.) ten rivayet edilmiştir. Resülüllah (S.A.V.): Altın ile altın, gümüş ile gümüş, buğday ile buğday, arpa ile arpa, hurma ile hurma ve tuz ile tuz birbirine müsavî ve peşin olarak satılabilir. Bu nevilere değişirse peşin olduğu takdirde nasıl isterseniz öyle satın, buyurdular.*» (2)

Bu Hadis-i Şerif, sayılan altı çeşit şeyde, cinsi cinsine satıldıkları zaman fazlalık yapmanın haram olduğuna delil olduğu gibi, peşin olmaması halinde cinsler değişik bile olsa, bu satışı da haram olduğunu göstermektedir. Yukardaki misalimize dönecek olursak 100 gr. altını, 200 gr. gümüşle, veresiye değişmek bu Hadis-i şerifin haram hükmüne girmektedir. Veya, ilk yaz mevsiminde bir kile buğday satıyorsun ve diyorsun ki, «Ben, senden güz mevsiminde bu bir kile buğdayın karşılığı iki kile arpa isterim.» Bu akit, Hadiste geçen «Bu nevilere değiştiğinde, peşin olmak şartıyla nasıl isterseniz öyle satın» emrine aykırıdır. Arpa ile buğday, hurma ile tuz, biri diğerinden fazla olarak satılabilir, fakat peşin olmak şartıyla.

% 9 faizle 1000 lira ödünç alan bir insan, sene sonunda 1090 lira geri verecek. Aradan geçen bir senelik müddete karşılık ödediği bu 90 lira fazlalık, Nesie faizidir ki, haramdır. Nitekim Peygamber efendimiz, Buharî, Müslim, Tirmizî ve Nesai'nin müstereken rivayet ettikleri başka bir Hadis-i şeriflerinde bu hususu işaret buyurmaktadırlar:

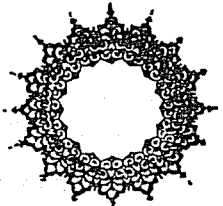
«*Ebu Said-i Hudrî (R.A.) ten Rasülüllah (S.A.V.) in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:*

Altınla altın ile bey' (satmayınız) etmeyiniz, ancak bunlardan bazısını bazısına ziyade etmeyerek misli misline (müsavî surette) Bey' ediniz. Gümüşü gümüş ile bey'e etmeyiniz, ancak bunlardan bazısını bazısına ziyade etmeyerek misli misline (müsavî surette) bey' ediniz. Bunlardan müeccel (veresiye) olanı da muaccel (peşin) ile bey' etmeyiniz.» (3)

Bu hadis-i şeriflerden çıkardığımız sonuçları şöylece özetleyebiliriz:

1 — Cinsleri aynı olan iki şeyi satarken birine fazlalık yapmadan ve peşin olarak satılacak;

2 — Cinsleri değişik olan iki şey satılırken iki maldan birine —örfe göre— fazlalık olabilir; fakat ikisi de satış yerinde teslim edilmiş olacaktır. «Bir altın bir altın ile, veya bir dirhem gümüşü bir dirhem gümüş ile, veya bir kile buğday bir kile buğday ile, veya beş metre kumaş beş

Mustafa COŞKUN
İst. Yüksek İslâm Enstitüsü
Mezunu

metre kumaş ile, veya onbeş adet yumurta yine onbeş adet yumurta ile veresiye olarak satılsa riba-i nesie vücuda gelmiş olur. Bu miktarlar değişik (mütefavit) olduğu takdirde de riba-i nesie tahakkuk eder.» (4)

Şu halde faiz karışmadan nasıl değişim yapabiliriz? Faizsiz alım-satım yolları nelerdir? Bu sorunun cevabını vermeden önce, faizin ikinci nev'i olan Riba-i Fadl'ı ele alalım.

2 — RİBA-İ FADL (= Fark Faizi):

Tartılır ve ölçülür cinsten olan şeyleri, kendi cinsleriyle peşin, fakat fazlalıklı olarak değişmektir.

Bu çeşit faiz, vadesiz faizdir. Yani değişilen iki şey, satış yerinde teslim ediliyor. Her iki şey de müddete bağlı olmadan satıcıların eline peşin olarak geçiyor; fakat verdiğimiz veya aldığımız eşyadan biri, diğerinden fazla. İşte bu fazlalık Fark Faizidir.

Ağırlıkları eşit olan bir altını, bir altın ile 10 lira paraya satıp hemen iki taraf da altınlarını ele geçirmek gibi.

Yine bir ölçek buğdayı verip karşılığında birbuçuk ölçeği hemen almak gibi.

Riba-i Fadl'ın Nesie ribasından farkı, veresiye olmamasıdır. Fark faizinde değişilen şeyler peşin, halbuki Nesie ribasında veresiye, yani bir vadeye bağlı. Cins itibariyle değişilen şeylerin her ikisi de aynı, yani buğday. Fakat ölçü itibariyle biri fazla. O halde bir ölçeğe karşı alınan birbuçuk ölçek buğdayın farkı, (yarım ölçek) FARK Faizini meydana getirir ki, bunun hükmü de Riba-i Nesie gibi haramdır. Dört Mezhebe göre haram hükmünü taşıyan bu nevî faizin haramiyeti, yukarıda 2 numara ile verdiğimiz Ubadetü'n-nü's-samit hadisinden çıkarılmıştır. Bu hadiste: «Altın ile altın, gümüş ile gümüş, buğday ile buğday, arpa ile arpa, hurma ile hurma ve tuz ile tuz misli misline, birbirine müsavî ve peşin olarak satılır» buyrulmaktadır ki, Riba-i Fadl'ın haramiyetini göstermektedir.

Buharî ve Müslim'in rivayet ettikleri şu Hadis de bu mevzuda varit olmuştur ki, yukarıda 3 nura ile geçmiştir. Ebu Saîd-i Hudrî'nin rivayet ettiği bu Hadis-i şerife: «sayılan 6 çeşit maddenin ancak misli misline ve peşin olarak satılması» nı amirdir.

Görüldüğü gibi, gerek Riba-i Nesie ve gerekse Riba-i Fadl, İslâm Dini tarafından yasaklanmıştır. Sahabe-i Kiramın, Tabiin ile fukahanın mezhebi budur. Ancak (sahabeden) İbn-i ABBAS'ın, Riba-i Fadl'daki fazlalığın faiz olmadığına kail oldukları bildirilmişse de daha sonra bu görüşünden döndüğü rivayet edilmektedir.

«Ebu Saîd-i Hudrî (R.A.) ten şöyle rivâyet edilmiştir: (Bir kere) Ebu Saîd-i Hudrî altın ile, gümüşü de gümüş ile (ziyadesiz bey edilir) demişti de (bunu işitenlerden Ebu Salih tarafından) Ebu Saîd'e:

— İbn-i Abbas böyle söylemiyor. (O mütefadileynde —fazlalıkta— riba vardır, demiyor da ribayı yalnız nesie'ye —veresiye değişilen şeylere— kastediyor) denilmiş. Ebu Saîd de:

— Ben İbn-i Abbas'a (mülâki olup bunu sordum ve) dedim ki, (ribanın veresiye muameleye münhasır olduğunu) Nebî (S.A.V.) den mi işittin, yoksa kitabullah'da böyle bir hüküm mü, buldun? dedim. İbn-i ABBAS cevaben:

— Ne onu, ne de bunu ben söylemem. Çünkü siz (kudema-yn eshab-tansınız), Rasûlullah (S.A.V.) i benden iyi bilirsiniz. (Kitabullah'da böyle bir hüküm bulunmuş değildir). Şu kadar ki, bana Üsâme (İbn-i Zeyd), Nebî (S.A.V.) in: riba (tefadulda değil, —fazlalıkta değil—), ancak ve-

resiyede caridir, buyurduğunu haber verdi, dedi.

Tecrid-i Sarih Tercemesinde de belirtildiği gibi, bu Hadisi şöylece yorumlamak mümkündür:

1 — Riba-i Nesie'nin men'i, tarihi sıra itibariyle evveldir. Başlangıçta veresiye ile ilgili olan Nesie Faizi haram kılınmıştır, Riba-i Fadl'ın men'i ise tevhür etmiştir (sonraya kalmıştır).

2 — «Riba ancak nesie'de caridir» kavliyle, «altının altınla veya gümüşün gümüşle, fazlalıkla satışının cevzı kastedilmiyor. Belki muhtelif cinslerin değişimindeki ziyade, riba mahiyetinde değildir» denilmiş oluyor (5).

3 — Veya «Cumhur ulüma bu hadisi, (En şiddetli riba ancak nesie'dedir) şeklinde tevil etmişlerdir. Yani bu hadisten murat: (Hiçbir riba yok değil, ribanın kemali yok» demektir.» (6)

DÖRT MEZHEB'E GÖRE RİBANIN HARAM EDİLİŞİNDEKİ İLLET

1 — *Hanefî Mezhebi*: Ebu Hanife (R.A.) e göre altın ile gümüşün illet-i hurmeti (haram ediliş sebebi), «Cins-i vahidin veznidir». Yani aynı cinsin tartılıp değiştirilirken bir tarafın fazla olarak ödemesidir. 100 gr. altın, 105 gr. altınla değiştirilirse bu 5 gramlık fazla ribadır. Çünkü cins itibariyle her ikisi de aynı, yani altın, tartısı ise farklı. Binaenaleyh, «Her tartılan şey, riba konusunda altın ile gümüşe ilhak olunur.» (7)

Diğer şeylerde ise, tartılır cinslerde «TARTI», kile ile ölçülür cinslerde «ÖLÇÜ», ribada haramiyet illetidir.

Meselâ: Bir kg. hurma, aynı ağırlıkta bir kg. hurma ile veya bir ölçek buğday bir ölçek buğday ile peşin olarak satılırsa riba olmaz. Fakat; bir kg. hurma, bir kg. hurma ve iki lira para ile, veya bir ölçek buğday, birbuçuk ölçek buğday ile peşin veya veresiye değiştirilirse ribadır. Hurmanın haram ediliş illeti, her ikisinin de hurma olarak «cins birliği» ve «tartıda eşitliği» dir. Buğdayda ise, «Cins ve Ölçü Birliği» dir.

İmam-ı Azam'a göre, yiyecek maddesi olmasa bile, her ölçek ile ölçülen ve tartılabilen şeyde, bir tarafın fazla olarak verilmesi ribadır ki, haramdır. Meselâ: «Alçı değişen iki insan, ne aldığı ve ne de verdiği fazlalık yapamaz. Yoksa faiz olur» (8). Alçı yiyecek maddesi değildir, fakat «tartılır» cinsten olması İmam-ı Azam'a göre, onu haram hudutları içersine sokmaktadır. Sayılabilen ve metre ile ölçülen cinslerin peşin değişimi, bir taraf fazla bile olsa riba değildir. «Riba-i fadl, mezruatta (metre ile ölçülen), adedyatta (sayılan cinslerde) cereyan etmez. Binaenaleyh, şu kadar metre kumaş, ondan ziyade kumaş ile veya şu kadar yumurta ondan ziyade yumurta ile peşin olarak mübadele edilebilir (değiştirilebilir, faiz olmaz) (9).

2 — *Şafiî Mezhebi*: Altın ile gümüşte haramlık illeti, «Para ve değer itibariyle aynı olmasıdır». İmam-ı Şafiî (R.A.), altın ve gümüşte vezne değil, semene (değere ve tutarına) göre fetva vermiştir. Buna göre altın ile gümüşün para olarak basılıp basılmaması önemli değildir. Meskükât (para olarak damgalanmış) olan altın ve gümüşte riba meydana geldiği gibi, bunlardan yapılmış bilezik ve küpelerde de riba cereyan edebilir.

Yiyecek maddelerinde ise, haramlık illeti, «TAAM OLMAYA MÜSAİT OLUŞU» dur. Bir şey tartılsın veya tartılmasın taam değilse, o şey-

deki fazlalık riba değildir. Meselâ: alçı değişiminde fazlalık yapılırsa bu fazlalık, riba muamelesini doğurmaz. Çünkü taam değildir. «Bu icthâh İmam-ı Şafî'nin son icthâhidir.» (10)

3 — *Malikî Mezhebi*: Altın ve gümüşteki riba illeti, bunların «para olarak kıymetleridir.»

Taam cinsinde ise, riba-i fadlve riba-i nesie'ye göre değişir. Riba-i fadl'da tahrim illeti:

a) İnsan yaşayışına vesile olması;

b) O, şeyin, —örfen— saklanmaya müsait olmasıdır.

İşte bu çeşit yiyeceklerde riba-i fadl cereyan eder. Meselâ: buğday insan yaşayışı ona bağlı, aynı zamanda saklamaya ve biriktirmeye müsait bir yiyecek maddesidir. Fakat, «et gibi iddihara (toplayıp biriktirmeye) müsait olmayan yiyecek maddelerinde riba yasağı yoktur.» (11)

Riba-i Nesie'de tahrim illeti, sadece «TAAM» oluşudur. Saklamaya müsait olsun veya olmasın, o şeyde faiz cereyan eder. Meselâ: domates, saklayıp biriktirmeye müsait olmayan bir yiyecek maddesidir. Bir kg. domatesi, bir ay sonra almak üzere 1,5 kg. domatesle değişmek, riba olur. Şu halde; Malikî Mezhebinde, domates, süt ve yağ incir gibi iddihara müsait olmayan yiyecek maddeleri, birbiriyle değiştirildiğinde fazla olarak alınıp verilebilir. Fakat her ikisi de peşin olmak şartıyla. Veresiye olursa verilen fazlalık ribadır.

4 — *Hanbelî Mezhebi*: Bu mezhepte ribanın haramlık illeti, «TARTILIR ve ÖLÇEK İLE ÖLÇÜLÜR» olmasıdır. Bir şey taam olsun veya olmasın müsavidir. Fakat adet olarak sayılabilen «ceviz, yumurta, hıyar, karpuz, kavun, portakal'da riba cari değildir» (12). Buna göre Hanefî ve Hanbelî mezheplerinde, ribanın hurmet-i illeti aynıdır.

Zahirîlere göre, nassan sabit olan altı çeşit (altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz) dışında kalan şeylerde riba yoktur. Diğer ulema ise, «Altı çeşit yiyecek maddesi mahiyetinde olan her şeyde —kıyas yoluyla— riba haramdır» demektedir.

Zahirîlerce de riba konusu olan altı çeşit yiyecek maddesi, kendi nevi ile eşit ve peşin olarak satılır. Fazla ve veresiye olarak satılamaz. Meselâ: bir ölçek buğday, yine bir ölçek buğday ile peşin olarak satılır. «Bunlardan biri sonraya kalsa riba vücuda gelir ve akit mefsuhtur, gasb hükmüne girer. Fakat altı çeşit eşyadan her biri, peşin olmak şartıyla diğer nevilerle fazla olarak reğistirilebilir» (13) ki, Hanefî Mezhebinde de böyledir.

- (1) İstilahatı Fıkhiyye Kamusu, Cilt: 6, s. 105.
- (2) Selâmet Yolları, c. 3, sa. 78.
- (3) Tecrid-i Sarih Tercemesi, c. 6, s. 487.
- (4) Hukuk-u İslâmiye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu, c. 6, s. 105.
- (5) Tecrid-i Sarih Tercemesi, c. 6, s. 489-490.
- (6) Selâmet Yolları, c. 3, s. 77.
- (7) Tecrid-i Sarih Tercemesi, c. 6, s. 454.
- (8) Tecrid-i Sarih Tercemesi, c. 6, s. 454.
- (9) İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu, c. 6, s. 106.
- (10) Tecrid-i Sarih Tercemesi, c. 6, s. 455.
- (11) Tecrid-i Sarih Tercemesi, c. 6, s. 454.
- (12) İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu, c. 6, s. 107.
- (13) Aynı eser, s. 108.

Çanakkale zaferinin 58. yılı münasebetiyle

ÇANAKKALE

Şu Boğaz Harbi nedir? Var mı ki dünyada eşi?
En kesif orduların yükleniyor dördü beşi,
—Tepeden yol bularak geçmek için Marmara'ya—
Kaç donanmayla sarılmış ufacık bir karaya,
Ne hayasızca tahâşüt ki ufuklar kapalı!
Nerde —gösterdiği vahşetle «bu: bir Avrupalı»
Dedirir— yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi,
Varsa gelmiş, açılıp mahpesi, yahut kafesi!
Eski Dünya, Yeni Dünya, bütün akvâm-ı beşer,
Kaynıyor kum gibi... Mahşer mi, hakikat mahşer,
Yedi iklimi cihanın duruyor karşında;
Ostralya'yla beraber bakıyorsun: Kanada!
Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk.
Sade bir hadise var ortada: Vahşetler denk.
Kimi Hindû, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...
Hani tâûna da züldür bu rezil istilâ...
Ah o yirminci asır yok mu, o mahlûk-u asil,
Ne kadar gözdesi mevcut ise hakkıyla sefil,
Kustu Mehmet'çiğin aylarca dururp karşısına;
Döktü karnındaki esrârı hayasızcasına.
Maske yırtılmasa hâlâ bize âfetti o yüz...
Medeniyet denilen kahpe, hakikat yüz­süz.
Sonra mel'ûndaki tahrîbe müvekkel esbap,
Öyle müthiş ki: eder her biri bir mülkü harap.

Öteden saikalar parçalıyor âfâkı;
Beriden zelzeleler kaldırıyor a'makı;
Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin;
Sönüyor göğsünün üstünde o aslan neferin.
Yerin altında cehennem gibi binlerce lâğam;
Atılan her lağımın yaktığı yüzlerce adam.
Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer;
O ne müthiş tipidir: savrulur enkaz-ı beşer...
Kafa, göz, gövde, bacak, kol, parmak, el ayak;
Boşanır sırtlara, vâdilere, sağnak sağnak.
Saçıyor zırha bürünmüş de o nâmert eller,
Yıldırım yayılımı tûfanlar, alevden seller.